

Благоја ЦВЕТКОВСКИ

ДИДАКТИЧКИТЕ ВРЕДНОСТИ И ЗНАЧЕЊЕ НА КРУШЕВСКИОТ МАНИФЕСТ

Илинденското востание 1903 година е еден од најголемите и крупни настани во поновата историја на македонскиот народ, а востановената Крушевска република беше кулминацијата на илинденската епопеја, која претставуваше силен израз на општо-народниот копнеж за борба и слобода.

Од неколкуте сочувани документи од Крушевската република, секако значајно место има Прокламацијата до турското население во Крушевската револуционерна околија, издадена од Штабот на крушевските востаници, како и одговорите на Синан од селото Алданци и бившиот командант на крушевскиот гарнизон Сулејман. Прокламацијата во нашата историја е позната како Манифест на Крушевската република или кратко Крушевски манифест¹⁾

Манифестот, како посебен акт на Крушевската република претставува програм — декларација за задачите и целите на востаниците и ги истакнува основите на братското сожителство меѓу народите во условите на извојуваната краткотрајна слобода.

Во исориската дидактичка теорија и пракса познати и евидентни се вредностите и предностите на историографската документација, односно на историскиот текст и резултатите од таквата работа се мошне корисни и успешни.

Определувајќи се за текстот на Крушевскиот манифест ние се раководеме од овие три принципи: принципот на важноста и значењето, кој во својата суштина е од практична природа и е основан на местото и улогата на Манифестот во конкретната

¹⁾ Илинденското востание во Крушево почна ноќта на 2 август — Илинден 1903 година. На 3 август Крушево беше ослободено. На 4 август во Крушево слезе Горското началство. Откако беа извршени избори и организирана новата револуционерна власт, познатата Крушевска република, на 6 август беше издадена Прокламацијата и испратена до сите турски села во околијата. Оригиналниот текст на Манифестот не е сочуван.

историска констелација и во наставната работа; принципот на вредноста и функцијата, кој всушност ја означува неговата содржина и карактер, кој ставен во функција на новата револуционерна власт ја олицетворува истата и принципот на актуелноста и современоста, кој ја изразува непресушната поврзаност на минатото со сегашноста и реалната визија на Манифестот остварена во Нова социјалистичка самоуправна Југославија, со одлуките на Вториот Илинден, од 2 август 1944 година на Првото заседание на АСНОМ, олицетворени во денешната стварност Социјалистичка Република Македонија. Овие три принципи гледани во една дијалектичка целина и кохезија ја чинат афирмативната основаност на еден ваков пристап кон Манифестот.

И неколку посебни одредби како конкретни дидактички фактори од општ, програмски, стручен и практичен аспект и природа ја оправдуваат и афирмираат дидактичката вредност и значење на Манифестот, како историски односно наставен текст во образовно-воспитниот процес. Тие одредби се следниве:

1. Крушевскиот манифест во историјата на македонскиот народ има посебно место во општата и посебната нејзина структура.²⁾

2. На Крушевскиот манифест е дадено одредено место и значење во наставните планови и програми на сите видови и степени на образование.³⁾

3. Во историографската учебничка литература (и не само во неа) Манифестот како наставно градиво или како оригинален историски текст има посебно место.⁴⁾

4. Во наставната работа (пракса) Манифестот се употребува и обработува како интегрален дел на наставната тема Илинденското востание и Крушевската република. Истовремено и како текст — документ.

5. Посебната вредност и сè она што го чини Манифестот и што тој претставува овозможува успешна дидактичка работа и му даваат значење и функција на посебно обликувана педагошка целина.

6. На крај, посебна одлика на Манифестот претставува што тој е пишан на македонски говорен јазик.

Во нашата дидактичка опсервација на Крушевскиот манифест како составен дел на аналитичко-синтетичката обработка го вклучуваме и одзивот, односно приемот на истиот кај тур-

²⁾ Историја на македонскиот народ, книга втора, Скопје 1969.

³⁾ Основно училиште, Завод за унапредување на школството на СРМ, Скопје 1973. Исто и во наставните планови и програми на училиштата од другите степени: средните, вишите, факултетите и други.

⁴⁾ Види во учебниците по историја и во соодветната помошна литература за сите степени на образование и воспитување. Исто и во учебниците од другите стручни области: право, социологија, економија итн.

ското население во околицата и изразената готовност од нивна страна да останат мирни, во што се согледува и фактичката негова намена и резултати.⁵⁾

Крушевскиот манифест како јавна прокламација на новата револуционерна власт, со програмско-декларативен карактер, сличен на повеќето такви и истородни прокламации во историјата, патем да забележиме дека оваа сродност дава можности за споредби по пат на компаративни практични методи во наставата, ги содржи основните дидактички елементи, кои како образовно-воспитни компоненти произлегуваат од неговата содржина, карактер и функција, односно од конкретната историска стварност, чиј еден од забележливите изрази беше токму Крушевскиот манифест. Имајќи ја во предвид токму оваа голема вредност и значење на Крушевскиот манифест на ова место ние ќе ги истакнеме најсуштествените дидактички својства на истиот:

1. — Манифестот нè запознава со односот на востаниците спрема турското население во околицата и пошироко кон турскиот народ.

2. — Тој одразува една конкретна историска, политичка и идејна зрелост на раководството и стратегијата на востанието.

3. — Манифестот го изразува чувството, спремноста и потребата од сојуз на сите угнетени и онеправдани народи и народности во борбата за национална и социјална слобода.

4. — Манифестот ја изразува и истакнува важноста и потребата од братско сожителство и рамноправност на сите народи и народности во Македонија без оглед на верско-етничките и други разлики.

5. — Тој ја изразува и манифестира големата доверба на турското население кон искрените чувства и намери на македонскиот народ.

6. — Манифестот е афирмативна декларација на националната, политичката, социјалната, идејната и класната суштина и цел на востанието, односно на национално-ослободителната револуција на македонскиот народ.

7. — Тој прави диференцијација на општествените сили и дефиниција на односите и дава реална слика на историската положба.

8. — Во Манифестот има провев и влијание на социјалистичките идеи на дел од неговите творци.

9. — Во манифестот зрачи и се проточува позитивната улога на прогресивниот социјалистички дух и предностите на демократско-републиканското устројство, како и позитивната улога на широките народни маси.

⁵⁾ На Манифестот позитивно по писмен пат се одзваа селата Алданци и Белушино. И другите села позитивно го примија Манифестот.

10. — Манифестот претставува значаен државно-правен конститутивен документ, визија и не само визија за идното државно-правно и општествено уредување на македонската држава.

11. — Со својата севкупна вредност, Манифестот како историска традиција, во континуираната борба на македонскиот народ, денеска претставува историска платформа за нашето државно-правно устројство на СРМ и братско сожителство со сите југословенски народи и народности во рамноправна заедница СФРЈ.

12. — На крај Манифестот изразува и едно чувство на интернационално сожителство и разбирање на македонските востаници и револуција.

Посочените дидактички својства како составни елементи на една целина во потполност ја обликуваат дидактичката вредност и значење на Манифестот. Таа вредност и значење ни дава основано право и можност да извршиме и направиме детална дидактичка конкретизација т.е. обработка на содржината на текстот од Крушевскиот манифест.

Преминот кон конкретната обработка на Манифестот⁶⁾, го почнуваме со обрнување на вниманието кон почетните зборови на Манифестот — „Браќа земјаци и мили комшии“. Самото обраќање, односно евокација, не е обична формална и куртоазна процедура, ами една длабока и содржајна човечка емоција, од која блика срдечност и топлина на истороден брат кон близок свој, тука роден брат и покрај верско-етничките и други разлики. Битно е дека Македонија за сите нив е татковина, а Крушево.

Потоа го обработуваме првиот пасус од Манифестот, дел по дел:⁷⁾

„Ние, вашите вечни комшии, пријатели и познаници од убавото Крушево и од неговите китни села, без разлика на вера, народност, пол и убедување, неможејќи веќе да ја трпиме тигранијата на жедните за крв и гладните за човечко месо муртати (разбојници — н.з.), што гледаат и нас и вас да нè дотераат до нож, и нас и вас да нè дотераат до питачки стап и нашата мила и богата земја Македонија да заприлега на пуста пустиња...“

Овој дел од пасусот е мотивски обоен и има индикативен карактер. Во него се изнесуваат мотивите што ги поттикнуа крушевчани и не само нив, да востанат, а што еднакво се важни

⁶⁾ Во прилогот го користиме текстот даден во трудот на Љубен Лапе: Нови документи за Илинденското востание, Илинден. Зборник, Скопје 1953.

⁷⁾ Крушевскиот манифест не е поделен на пасуси. Поделбата во нашиов труд е условна, повеќе работна, заради прегледност и системност на работната композиција. Манифестот во формална естетско-литерарна страна претставува една складна поезија во проза.

и за турското население во околицата, бидејќи и тоа беше исто така потиснато, обесправено и експлоатирано. Во оваа индикативна евокација, мошне срдечно и реално е интонирана и мотивирана грижата за сожителство и заеднички напори да се заштити родната земја и се укажува на каква гибел може да доведе спротивниот однос на истородните маченици.

Во вториот дел од пасусот се истакнува решеноста со пушка во рака да се прекрати тиранијата и експлоатацијата и да се извојува толку саканата слобода во интерес на сите угнетени без разлика на вера и народност, а за братско и рамно- „... денеска дигнавме глава и решивме со пушка да се бориме од тие наши и ваши душмани и да добиеме слобода...“

Со горната афирмативна индикација се оправдува чинот на востанието, како врвен израз на нетрпението и како единствен излез и алтернатива на конкретната состојба. правно сожителство:

Понатаму во третиот дел од пасусот, следува една искрена, срдечна и реална декларација на (за) намерите на востаниците, изразени сублимативно во барање слобода и човечки живот:

„... вие мошне арно знаете оти ние не сме лоши и разбирате оти од мака си ја кладовме главата во торба, за да заживееме човечки или пак да умреме јуначки!“

Целиот овој пасус претставува една органска целина, индикативна по својата форма, а длабоко емотивна по својата содржина. Ова посебност на овој пасус нарочно убаво се гледа од завршната реченица:

„... Бидејќи од дедо-прадедо си живееме како браќа на оваа земја, ние ве имаме како свои и сакаме до крај да останеме свои.“

Во оваа апотеоза на вистината, на чесноста и на искреноста е сублимирано највредното и најдостојното за почитување чувство за заедничко сожителство, за братство и равенство во светот дело на општата борба за слобода и поулав живот.

И покрај јасноста на побудите, желбите и стремежите, составувачите на Манифестот согледале потреба да дадат и извесно дообјаснување кое гледано од потребите на тогашните услови, време и положба е сосема оправдано и на место. Имено, се наложувало потреба јасно и отворено да се каже: против кого, за кого и за што се бори македонскиот народ, односно да се истакне јасно и недвосмислено задачата и целта на револуцијата. Оваа премиса мораше да биде прокламирана како апогеј на човечката и не само таа, зашто во целите се содржани не само желбите и намерите, ами се олиштоворени и вековните стремежи за национална и социјална слобода, за братство и рамноправност на двата народа:

„... Ние не дигнавме пушка против вас — тоа би било срам за нас, ние не дигнавме пушка против мирниот, трудољубивиот

и чесниот турски народ, што се прехранува како нас со крвав пот — тој е наш брат и со него сме живееле и пак сакаме да живееме; ние не излеговме да колиме и да грабиме, да палиме и да крадиме...”

Сметаме дека на оваа срдечно искажана вистина не е потребен коментар, само би додале дека од тие редови зрачат идејно-политичките и класни определби и правилната стратегија на раководството на македонската револуција, кое умееше, беше способно и можеше да се надрасне себе си и да создаде поволна општествено-политичка клима во односите меѓу народите и народностите во Македонија. Оваа и ваквата идејно-политичка насоченост на македонската револуција е главната содржина на вториот пасус. Секако, обработувајќи го овој пасус, мораме уште еднаш да потцртаме дека востаниците не се разбојници ами револуционери:

„... Ние не сме муртати на својата земја, што не родила, ние не сме арами и јанкесеции (колачи — н.з.), а револуционери под клетва да умриме за правото и за слободата...”

И во овој пасус натаму следува објаснување против кого и за што е кренато востанието: против насилството, зулумкарите, експлоатацијата, а за слобода, правдини и човечки живот.

Се стекнува впечаток дека социјалните аспекти беа примарни фактори кои ја мотивираа револуцијата. Јасно изнесената положба во Македонија беше потребна не само за отворање на очите на турската раја, туку и за нивно активно вклучување во борбата за промена на постоечките односи. Поаѓајќи од јасната декларација на состојбата, задачите и целите и правејќи прецизна детерминизација и диференцијација на односите, востаниците можеа да им упатат не само порака да не стануваат против востанието, туку и покана да земат активно учество во него:

„Ние не само ве имаме како сви браќа, туку и ве жалиме како свои браќа, бидејќи разбираме оти и вие сте робје како нас, робје на царот и на царските бегови, ефендии и паши, робје на богатите и на силните, робје на насилниците и на зулумкарите, што ја запалија царштината од четирите страни и што не натераа нас да дигнеме глава за право, за слобода и за човечки живот. За право, за слобода и за човечки живот ве каниме и вас да дојдите заедно да водиме борба!”

Откако е испратена оваа покана за заедничка борба, следува вокативната кулминација на Манифестот. Со една срдечна, топла, искрена и високо хумана вокација се повикуваат браќата муслимани од околните села во борба заедно со македонските браќа против општиот непријател — султанскиот апсолутизам и феудалната експлоатација:

„... Елате, браќа муслимани, при нас да тргниме против вашите и наши душмани! Елате под бајракот на „Автономна

Македонија“! Македонија е заедничка наша мајка и вика за помош. Елате да ги скршиме синцирите на ропството, да се куртулиме од маки и страданија и да пресушиме реките од крв и солзи! Елате при нас, браќа, да си слејме душите и срцата и да се спасиме, та ние и нашата челада и пречелада да живеат мирно, да си работат спокојно и да напредуваат...”

Во овој топол повик е изложена и визијата за утрешни-ната и перспективите на идниот живот и устројство, во кое ќе владее хармонија на односите, базирани на братството и рамно-правноста на народите и народностите. Ова визија на илинден-ската епопеја, краткорочно остварена во Крушевската републи-ка и прокламирана преку Манифестот, најде целосно оствару-вање во Социјалистичка Република Македонија во рамките на самоуправни и неврзана братска заедница СФРЈ. Во контекстот на оваа позитивна историска традиција во кој е втемелен духот на Илинден се огледува и големото историско значење, вредност и визионерска мисија на Крушевскиот манифест.

На крај (откако) им се предочува на муслиманите на извес-ната забуна што може да настане од нивните верски и народ-носни предрасуди и погрешно да мислат дека царството е нивно и дека не се робје поради некои надворешни симболи:

„... штом на царскиот бајрак нема крст, а има ѕвезда и ме-сечина.“

Востаниците се уверени дека тие (муслиманите) брзо ќе ја согледаат својата заблуда, а доколку и покрај сето укажување не ја согледаат или не можат да ја согледаат својата положба и заблуда, се укажува на свршениот факт и чин, дека востани-ците сами ќе ја продолжат борбата, еднакво и за нив:

„... Ние сами ќе се бориме и за нас и за вас, ако е по-ребно, до еден ќе умриме под бајракот на нашата и вашата слобода и за нашето и ваше право... Ние веќе го дигнавме тој бајрак и нема враќање.“

Ова објаснувачка афирмативна индикација беше поребна по онаа срдечна вокација, зашто таа широко ги отвора вратите на заедништвото со голема доза на сочувство и разбирање на братот од другата вера и народност, а ги затвора вратите на евентуални заканувања и осветољубиви реперкусии, доколку од било кои причини братот не подал рака на братот. Сметаме дека во оваа топла индикација е достигнат највисокиот дострел на македонската револуција, која заедно со претходната вока-ција претставуваат и врвните точки на Манифестот. Секакви пакости за демагошки и политички калкулации на востаниците и револуцијата отпаѓаат пред искрениот, цврстиот, тврдокорниот и правилниот став, мисла и акција на востаниците и револу-цијата.

Ова, воедно е крајната порака и покана на востаниците. Порака што ветува и дава надеж, порака на искрено сожител-

ство и заедништво, порака човечка и совидувачка, но истовремено порака цврста и одлучна, да се истрае во борбата до конечна победа за сите еднакво. Во оваа порака е и смислата на Манифестот односно револуцијата, која како жива нишка се протега и проточува низ целата негова содржина и ете зошто, претставува и негова кулминација и врвен квалитет на неговата вредност и значење, што во секој поглед посебно дидактички има силно дејство.

Манифестот завршува со една искрена и надежна молба, ако од било кои причини муслиманите не ја прифатат поканата, да помогнат барем со најминималното, да не земат пушка и да тргнат во борба против нивните браќа востаници:

„...можите да ни помогнете само со едно нешто — а тоа е голема помош: да не се заортачите со душманите, да не дојдите со пушка против нас и да не правите зулуми по рисјанските села!“

Секако, Манифестот и оваа негова крајна молба наидоа на прием и поволен одзив кај муслиманското население. Обработката на Манифестот не ќе биде целосна и потполна, ако не се истакне токму тој прием и одзив, како и ефектите што ги предизвика истиот согледан во практичните акции преку (на) одделни претставници на турската власт. Преку тоа фактички се согледуваат и успесите и резултатите како крајна цел на секоја акција. Оваа констатација најубаво ќе ја илустрираме со наведување на изјавата на кметот на селото Алданци — Синан:

„...Сфативме од вашето писмо (се мисли на Манифестот) дека не сте лоши луѓе, дека не сте ги напуштиле домовите да би го напаѓале мирното население (какви што сме ние), туку сте се дигнале против лошите луѓе и хукуматот (владата — н.з.) што ги штити. Но оние што вие ги барате несе меѓу нас, а побегнаа во градовите. Што се однесува до нас, ви ветуваме дека ќе останеме мирни...“

Горнава акламација е сама за себе потврда дека Манифестот нашол на добар прием и тоа е израз на братско сочувство и разбирање. Синан, открива и една охрабрувачка вистина која од страна на востаниците беше очекувана, велејќи:

„...Останатите писма ги пративме во соседните села кои исто така се согласни со нас...“

Од наведените делови на писмото од Синана, јасно се гледа реагирањето на турското население, од Алданци и од другите села во околицата. Самиот тој факт зборува за големиот успех што го постигна Манифестот, а воедно и за афирмација на револуцијата.

И началникот на турскиот гарнизон во Крушево, Али Сулејман беше воодушевен од содржината на Манифестот, кое се гледа од неговото поздравно писмо упатено до востаниците во Крушево:

„... Неустрашиви:

Живо ме заинтересира прокламацијата (Манифестот — н.з.) што е упатен до моите сонародници. Од неа, а за тие два дена (се мисли од како е ослободено Крушево) и од вашите акции гледаме дека неправедно сме ве третирале како екшија (разбојници — н.з.).

Вашата цел е голема и вашата борба е смислена. Напред, по овој страшен но славен пат, по кој сите народи дошле до слободата!“

Овие агламативни констатации изречени од совеста на еден претставник на турската власт, со желби за успех на востанието се очигледен факт дека заблудата кај муслиманското население е демаскирана и позитивниот и неутрален став од нивна страна претставува крупен успех да не речеме и голема помош.

Тие и на нив подобните вербални, како и неколкуте практични примери за ставот и помошта на турското население се целосна потврда на оправданоста и афирмацијата на Манифестот, односно на целите и задачите на востанието. Сето тоа ја покажува историската неминовност и закономерност на револуционерниот чин на македонскиот народ во Илинденската епоха.

Резимирајќи ја дидактичката опсервација на вредностите и значењето на Крушевскиот манифест, можеме да констатираме дека тој ги надминува рамките на една обична прокламација, и има пошироки димензии и содржински вредности, значење и карактер на една програмска декларација на платформата на Гоцевата ТМОРО. Токму таа платформа, односно целите, задачите и карактерот на револуцијата на македонскиот народ во Илинденскиот период и првата државна конституција Крушевската република, наидоа на јавтентичен израз и одраз во Манифестот и поради тоа овој документ — текст во дидактичка работа, посебно во наставата по историја претставува првостепен изворен документ со огромни и широки педагошко-воспитни односно дидактички можности, вредности и значење.